

BOHUMIL VYKYPĚL

Ústav pro jazyk český AV ČR, Brno

SCOPUS ID 36099272100

e-mail: vykypel@ujc.cas.cz

Beneš Optát, Petr Gzel, Václav Philomathes, *Gramatika česká (1533)*, ed. Ondřej Koupil. Akropolis, Praha 2019, CIV + ss. 136

Ondřej Koupil, přední pracovník na poli starší české gramatografie, pokračuje ve svém badatelsko-editorském úsilí. Po dvou monograficko-kompendiálních pojednáních (Koupil 2015a; 2015b) a třech edicích (Koupil 2003; 2012) vydal nyní první českou gramatiku, vyšlou roku 1533 v poetickém západomoravském městě Náměšti nad Oslavou.

Edice je opatřena cenným úvodem. V něm – po editorově koncízním osvětlení motivace vydání (s. XXVII-XXIX) – nejdříve Petr Voit (s. XXXI-XL) píše o typografických souvislostech náměšťské mluvnice: konkrétně o samotné náměšťské tiskárně a jejích tiskových písmech a obecně o typografickém novátorství mluvnice, které spočívalo v užití antikvy, korespondující tiskovou formou se zamýšleným humanistickým obsahem gramatiky; obojí – antikvová forma a humanistický obsah – bylo ve své době solitérní.

Ondřej Koupil (s. XLI-LX) pak píše o náměšťské mluvnici samotné. Nejdříve pojednává o jejích kontextech, které byly především dvojí, totiž z ciziny vzor soudobých humanistů, filologicky zaujatých, a z domova tradice překládání bible; tím mluvnice představovala skutečná *nova et vetera*: první originální a přinejmenším v první polovině českého 16. století ojedinělé, druhé pak tradiční, obvyklé, ale prvním ozvláštňené. Dále píše o autorech mluvnice, jejichž životopisy jsou více či méně nejasné, a o obsahu knihy, k němuž se badatel právě pro kusost biografii autorů musí ve věci autorské intence obrátit především. Nato pokračuje pojednáním o jazykových specifikách náměšťské gramatiky, jejichž původ přisuzuje vzniku mluvnice na periferii, mimo pražský mainstream a kterými nejobecněji jsou vstřícnost vůči mluvenému jazyku a nevstřícnost vůči archaismům. Konečně na závěr píše o dalších – pozoruhodně hojných – vydáních mluvnice (včetně onoho nedávno šťastně nalezeného z roku 1543; srov. Koupil 2016) a o vlivu mluvnice, který lze konstatovat jak v dobovém hlavním proudu, jak dosvědčuje odvolávka na mluvnici v úvodu k Melantrichově bibli z roku 1549, tak na dobové periferii, jak dosvědčuje Blahoslavova rukopisná gramatika, vlastně komentář k náměšťské mluvnici. Uvážíme-li, že dobová periferie,

představovaná Blahoslavovou Jednotou bratrskou, se v jazyce později diskrétně stala hlavním proudem a zároveň se ale dobový hlavní proud později neztratil, uvědomíme si, že o zakladatelské roli náměšťské mluvnice, kterou svého času snad příliš důrazně vyzdvihoval Jaroslav Porák (1981; 1985), mluvit skutečně můžeme.

Celý úvod je starosvětsky, leč recenzentovi mile, přeložen do němčiny (s. LXI-CIV) a nato následuje sama edice mluvnice (s. 1-118), doprovozená hustým a hutným komentářem a držící se stejných pravidel jako editorovy edice předchozí (zde znovu vyložených na s. 127-132). Nechybí ani rejstříky osob, biblických míst a vykládaných slov (s. 119-125).

Sama náměšťská mluvnice byla modernímu čtenáři zpřístupněna už dříve, ale jen přetiskem, resp. nekomentovaným přepisem (srov. Freidhof 1974), zatímco Koupilova edice je – jak jsme zmínili – opatřena i komentářem. Ovšem hlavní přínos přítomného vydavatelského počínu vidíme v úvodu, který podněcuje k dalšímu bádání. Při jeho čtení nás napadají různé věci.

Například poslání Koupilovy úvodní studie (s. LIX-LX) se dá formulovat také podle pražskostrukturalistické zásady o souhře vnějších a vnitřních faktorů při strukturační a vývoji jazyka i jiných systémů: vnější vliv – v tomto případě autorita náměšťské gramatiky – se může uplatnit jen tehdy, není-li v rozporu se situací systému – v tomto případě s územím v daném oboru. Je to myslím další pěkná ukázka deskriptivně-explicitivní síly této zásady.

Jiná myšlenka, která nám tane na mysli, je otázka, proč první česká gramatika vznikla na Moravě a ne například v onom pražském hlavním proudu. Mirek Čejka (2009: 93) to sugestivně vysvětloval poukazem jednak na dobový relativně větší intelektuální útlum v Čechách, jednak na „tranzitní“ postavení Moravy mezi kulturními centry vídeňským a krakovským. Ale zdá se, že prozaičtější vysvětlení je, že to byla prostě náhoda, daná tím, že se našel jeden „osvícený“ mecenáš, totiž majitel náměšťského panství Václav Meziříčský; když ten umírá, zaniká i krátké náměšťské „kulturní centrum“, jak suše poznamenává Petr Voit (s. XXXI).

A konečně ještě přidejme jeden (maličký) drobek k životopisu jednoho z autorů gramatiky, Petra Gzela: roku 1502 vedl Matouš Gzel, pražskonovoměstský měšťan, spor o nemalé peníze s Děpoltem z Lobkovic (srov. Kalousek 1893: 512-513); jestli je to další člen pražské rodiny Gzelů, o níž psal Truhlář (1913: 170-171), ale nevím. Možná právě hádanky životů a motivací našich autorů i jiných dobových intelektuálů (jak se zřejmě ne chudý pražský měšťan Gzel dostal do Náměště a k sepisování gramatiky?!) mně nakonec přijdou jako to, co je na věci nejpřitažlivější.

Bibliografia

- Čejka M., 2009, *Kořeny české gramatografie*, v: *Pokušení Jaroslava Kolára. Sborník k osmdesátinám*, ed. B. Hanzová, Praha, s. 90-100.
- Freidhof G. (ed.), 1974, *Beneš Optát, Petr Gzel, Václav Philomates: Grammatyka česká (Die Ausgaben von 1533 und 1588)*, Frankfurt am Main.
- Kalousek J. (ed.), 1893, *Archiv český*, sv. 12, Praha.

- Koupil O. (ed.), 2003, *Matouš Benešovský, zvaný Philonomus: Grammatica Bohemica / Grammatika česká. Knižka slov českých vyložených*, Praha.
- Koupil O., 2012, *Jezuité Drachovius a Steyer gramatiky češtiny*, Praha.
- Koupil O., 2015a, *Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533-1672*, 2. vyd., Praha.
- Koupil O., 2015b, *Grammatyka česká. Mluvnice češtiny v 16. až 19. století (katalog výstavy)*, Praha.
- Koupil O., 2016, *Druhé vydání náměštské mluvnice (1543) znovu nalezeno. Podnět k úvahám o hláskosloví, typografii a ediční technice*, „Česká literatura” LXIV, s. 243-266.
- Porák J., 1981, *Vytváření normy a její vztah ke kodifikaci v humanistické češtině*, „Slovo a slovesnost” XLII, s. 219-227.
- Porák J., 1985, *Význam a úloha náměštské mluvnice*, v: *Starší české, slovenské a slovanské mluvnice*, ed. J. Porák, Praha, s. 7-16.
- Truhlář A., 1913, *Dodatky a opravy k biografickým starších spisovatelů českých a k starší české bibliografii*, „Časopis musea Království českého” LXXXVII, s. 158-190.